Anna Kowalska

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

MEMY JAKO GATUNEK FOLKLORU INTERNETOWEGO

SŁOWA KLUCZOWE: memy, folklor internetowy, Internet, genologia, tekst folkloru

Tekst folkloru rozumiem jako wytwór kultury będący uporządkowaną według określonych reguł całością¹. Składają się nań znaki różnego rodzaju: dźwięki, gesty, kolory, obrazy itp. [Tolstojowa, 2007]. Jednym z najważniejszych wyznaczników *tekstu folkloru* jest stereotypizacja (tekst jest nośnikiem przekonań, perspektyw, poglądów powszechnych wśród członków danej społeczności), a także jego wariantowość oraz sytuacyjność. *Tekst folkloru* to tekst, który został wprowadzony do obiegu oraz zaakceptowany przez zbiorowość [Bogatyriew i Jakobson, 1973]. Jest nośnikiem idei, a także dobrem zbiorowym, tj. kolejne pokolenia zachowują go, wzbogacają i przekazują dalej [Szczęsna, 2002].

Jednym z gatunków tekstu współczesnego folkloru internetowego jest *mem* (z gr. *mimesis* ‘naśladownictwo’, ‘podobieństwo’). *Memy* to określenie początkowo używane w genetyce, następnie w humanistyce. Istnieje nawet odrębna dziedzina nauki – memetyka (ang. *memetics*). Jako pierwszy użył terminu *mem* Richard Dawkins [1996, s. 146]. W memetyce wykorzystano analogię genów i memów. Tak jak gen jest jednostką ewolucji biologicznej, tak mem jest jednostką ewolucji kulturowej. Uściślając, w memetyce, mem jest rozumiany jako jednostka kulturowego przekazu. Memy powielają się przez naśladownictwo oraz podlegają mutacjom. W memetyce kompleks memów to *mempleks* [Blackmore, 2002]. Jest to istotne także w przypadku omawianego gatunku, bowiem grupa memów internetowych (mempleks) powstaje poprzez niedokładne naśladownictwo (powielanie z mutacjami, czyli powstawanie wariantów tekstu) jednego memu (czyli tekstu wzorcowego, jak byśmy to ujęli tekstologicznie).

Omawiany gatunek zaprezentuję zgodnie z postulatami opisu gatunku proponowanymi przez Jerzego Bartmińskiego i Stanisławę Niebrzegowską-Bartmińską [2009]. Uwzględnię tym samym następujące kryteria:

¹ *Tekst folkloru* traktuję jako pojęcie bliskoznaczne wobec terminu tekst kultury.

- 1) nadawca,
- 2) odbiorca,
- 3) sytuacja komunikacyjna,
- 4) intencja komunikacyjna,
- 5) temat,
- 6) ontologia świata przedstawionego,
- 7) forma,
- 8) sposób ujęcia,
- 9) aksjologia².

Materiałem, który wykorzystam będzie kompleks memów z *kotem paczaczem*. Wykorzystują one zdjęcie jednego kota (rasy British shorthair o specyficznych dużych oczach). Prawdopodobnie, pierwszy taki mem pojawił się w Rosji. Na gruncie polskim jako pierwszy z tej serii zaistniał mem: *Co ja pacze?* Tak więc jest on dla polskich internautów tekstem wzorcowym, od którego *paczaizm* powziął swą nazwę, a właściwie nazwy, gdyż druga, zamienna, to — *cojapaczaizm*. *Paczaizm* niewiarygodnie szybko zyskał dużą popularność. *Kot paczacz* jest obecny na wielu stronach internetowych: Kwejku, Memowisku, a także na Facebooku, gdzie ma swój Fanpage. Pojawił się tam w grudniu 2011 roku.

NADAWCA Nadawcą memów może być każdy użytkownik Internetu, który potrafi obsłużyć podstawowe programy komputerowe umożliwiające stworzenie memu. Nadawca memów często pozostaje *anonimowy*, choć zdarza się, że autor umieszcza je na swoim autorskim blogu lub na stronie profilowej na Facebooku.

Biorąc pod uwagę sposób powstawania tekstów inwariantnych na podstawie pierwszego, wzorcowego, nadawcą tekstu w przypadku memów jest ktoś, kto w pierwszej kolejności był ich odbiorcą. Wskazuje to na dialogowość omawianego gatunku. Przykładem owego dialogu jest szereg memów o konstrukcji identycznej z memem wzorcowym: *Co ja pacze?*, zmianie ulegają w nich kolejne czasowniki, a także tło zdjęcia, ukazujące różne czynności, których sensowność poddawana jest w wątpliwość zgodnie z intencją pierwszego memu: *Co ja mjele?*, *Co ja opchodze?*, *Co ja płace?*, itd.

Rys. 1. Co ja pacze?

[Źródło: <http://www.facebook.com/pages/Paczaizm/244454218956756?ref=ts&fref=ts>, dostęp 30.07.2012]

² Autorzy w późniejszych opracowaniach problemu opisu gatunków dodają kryterium aksjologiczne.

ODBIORCA W przypadku memów możemy mówić o odbiorcy *masowym*. Odbiorca ten to część użytkowników Internetu, prawdopodobnie ludzie młodzi. Są to użytkownicy, a zarazem twórcy stron internetowych, których zawartość stanowią memy.

SYTUACJA KOMUNIKACYJNA Przestrzenią, w której funkcjonują memy jest Internet. Są one komentarzem do aktualnych wydarzeń rzeczywistych, zdarzeń z przestrzeni wirtualnej oraz kulturowej. Generalnie, powstanie każdego egzemplarza memu inwariantnego jest wywołane poprzez umieszczenie w Internecie memu wzorcowego. Toteż sytuacja komunikacyjna w pierwszej kolejności obejmuje tu reakcję na ten właśnie mem, dopiero w drugiej kolejności jest to reakcja na inny czynnik, zawsze powiązany z którąś z trzech wymienionych przestrzeni.

INTENCJA KOMUNIKACYJNA (a) Funkcja ludyczna — Pierwszą intencją omawianego tekstu wzorcowego (mem *Co ja pacze?*) było wyrażenie w żartobliwy sposób zdumienia, dezaprobaty wobec bezmyślnego oglądania przez internautów stron internetowych. Mem ten miał zmusić ich do myślenia, zadania sobie pytania: co oglądam w Internecie i po co to robię? Nie był on jednak pozbawiony funkcji ludycznej i ona właśnie stała się dla kolejnych tekstów obligatoryjna. Jej wykładnikiem jest charakterystyczny język (tzw. *lolspeak*), za pomocą którego formułuje się trafne komentarze do ważnych społecznie wydarzeń. Za najważniejszą intencję memów uznałabym połączenie dwóch wspomnianych funkcji, a więc *żartobliwe komentowanie rzeczywistości*.

Bardzo liczną grupę memów, spełniających funkcję ludyczną, stanowią memy nawiązujące do polityki państwa i sytuacji na świecie. Przykładem może być mem z kotem pytającym: *Co ja płace?* i widniejącym w tle budynkiem ZUS-u.

Istnieją jednak także memy, które mają jedynie bawić. Wspomniany *lolspeak* jest wtedy narzędziem wykorzystanym, by bawić bez odnoszenia się do żadnych istotnych kwestii. Często pojawiają się tu gry językowe, wykorzystywanie polsemiczności wyrazów np.: *Czymaj mnie, bo nie wyczymie; Co robią lekarze w kuchni? Leczo; Rozpaczam twój wniosek*.

(b) Funkcja aksjologiczna — Kolejną intencją omawianego gatunku może być utrwalanie pewnych, aktualnie istotnych, wartości społecznych. Problem ten zostanie szerzej omówiony w ostatnim punkcie referatu, gdyż aksjologia jest nieodłącznym składnikiem każdego tekstu folkloru.

(c) Funkcja edukacyjna — Istnieje specyficzna grupa memów, której funkcją jest „uczenie przez zabawę”. Co prawda przykład ten nie pochodzi z omawianej grupy memów z kotem paczaczem, trudno jednak byłoby pominąć tę istotną dla całego gatunku intencję. Przykładem memów edukacyjnych mogą być polskie memy z kotem chemikiem, zainspirowane anglojęzycznymi *chemistry cat*.

(d) Funkcja perswazyjna — W omawianym mempleksie funkcję perswazyjną spełniają memy odnoszące się do polityki, wydarzeń aktualnie ważnych, tematów o wysokiej randze społecznej. Dosadny sposób komentowania faktów społecznych jasno pokazuje stosunek autora do nich. Wpływa to z kolei na kształtowanie postaw

i opinii szerokiego grona odbiorców memów internetowych. Ilustruje to podany niżej przykład ustawy ACTA.

Omawiana w dalszej części artykułu grupa memów autotematycznych moim zdaniem również spełnia funkcję perswazyjną. Myślę, że ukazanie memów *paczizmu* jako nałogu, religii, filozofii itp. służy wzrostowi ich popularności, jest swego rodzaju działaniem perswazyjnym na odbiorcach, którzy czują się, dzięki tak postawionej sprawie, członkami grupy, mogą się z nią identyfikować.

(e) Funkcja ekspresyjna — W omawianym mempleksie nie pojawiają się dość wyraziste przykłady tej funkcji, dlatego odwołam się do innego, który zyskał nie-małą popularność — memy ze zdjęciem Artura Schopenhauera, nawiązujące (oczywiście dość powierzchownie i płytko) do jego filozofii, głównie głoszące pesymizm i bezsensowność życia i wszelkich ludzkich działań. Sądzę, że pierwszą ich funkcją jest wymieniona wcześniej, funkcja ludyczna. Jednak umieszczone w odpowiednim kontekście stają się sposobem wyrażenia emocji, odczuć towarzyszących danej osobie, np.: *Idzie luty. Nie będzie lepiej; Starość nie radość. Młodość też nie.*

TEMAT Najogólniej tematykę memów można podzielić na trzy grupy w zależności od rodzaju rzeczywistości, do której nawiązują:

- odniesienia do kultury;
- komentarz realnej rzeczywistości;
- autotematyzm (dotyczy rzeczywistości wirtualnej).

Przyjrzyjmy się owym tematom nieco bliżej.

Jeżeli chodzi o memy odnoszące się do kultury, mogą one nawiązywać do literatury. Inspiracją stały się postaci z bajek, np. Koziołek Matołek, Czerwony Kapurek, Baba Jaga, a także dzieła klasyków: Mickiewicza, Kochanowskiego, Shakespear. Istnieje szereg memów wykorzystujących teksty piosenek, głównie popowych oraz wizerunki piosenkarzy i zespołów muzycznych. Część z nich natomiast nawiązuje do dzieł filmowych (także animowanych).

Rys. 2. Co ja głosuje?

[Źródło: <http://www.memowisko.com/2011/12/co-ja-paczeczyli-starecat-po-polsku.html>; dostęp: 30.07.2012]

Memy komentujące realną rzeczywistość często odnoszą się do wydarzeń politycznych. Bardzo dużo memów powstało jako natychmiastowa reakcja internautów na próbę wprowadzenia ustawy ACTA. Ustawa ta między innymi miała chronić prawami autorskimi materiały znajdujące się w Internecie, ale także znacznie ograniczyć swobodne z niego korzystanie. Memy komentujące tę ustawę ostrzegały: *ACTA paczy, uważaj!*, *ACTA wie, że paczysz*. Ostrzegały

też przed skutkami wprowadzenia ustawy: *Nic nie paczę!*, *Cimno to pacze*. Oburzenie internautów wzrosło jeszcze bardziej, gdy poseł Marek Migalski przyznał w mediach, iż głosował za ACTA, ponieważ nie wiedział, czego dotyczy głosowanie.

Pojawiły się memy z ulubieńcem polskich mediów, Jarosławem Kaczyńskim (*Co ja kaczę?*, *Wypaczony umysł*), a także z prezydentem Bronisławem Komorowskim (*Co ja rządę?*) oraz z Ewą Kopacz ze względu na brzmienie jej nazwiska. Na podobnej zasadzie: Margaret Thatcher (*Paczer*). Zdarza się, że w sposób żartobliwy memy odnoszą się do tematów trudnych i wydarzeń tragicznych. Przykładem może być *kot-terrorysta paczystański* (zamiast pakistański).

Kolejna grupa memów dotyczy wydarzeń historycznych, np.: *Co ja fprowadzam?* (Obrazek, który pojawił się w rocznicę wprowadzenia stanu wojennego.) Komentowane są nie tylko wydarzenia dotyczące historii Polski, ale też innych państw. Warto zwrócić uwagę na błędne powiązanie faszyzmu (zamiast nazizmu) z Adolfem Hitlerem. Myślę że stało się tak ze względu na bliższe podobieństwo brzmieniowe faszyzmu i pacyzmu i dążenie do zrealizowania głównej intencji omawianego gatunku tekstów. Bardzo często na warsztat twórców memów trafiają postaci rewolucjonistów, dyktatorów, władców autorytarnych, np. Ernesto Che Guevara, Mao Tse-Tung.

Można wyodrębnić grupę memów, które pojawiają się w Internecie z okazji ważnych świąt, rocznic, w wydarzeń cyklicznych o stałym miejscu w kalendarzu. Są to święta Wielkanocy, walentynki, tłusty czwartek, a nawet wakacje oraz sesja egzaminacyjna. Inspiracji dostarczają też media masowe, a więc telewizja z pokazywanymi w niej reklamami, czy programami telewizyjnymi oraz sam Internet. Interesujący jest mem z *mięsnym jeżem* i *kotem-paczaczem*. Mięśny jeż to „potrawa” podana na kolację przez jedną z bohaterek fabula-

Rys. 3. Pacyzym

[Źródło: <http://kwejk.pl/>; dostęp 30.07.2012]

Rys. 4. Mięśny jeż też paczy!

[Źródło: <http://www.facebook.com/photo.php?fbid=3661164692371&set=o.244454218956756&type=3&theater>, dostęp 30.07.2012]

ryzowanego dokumentu emitowanego przez telewizję Polsat: *Pamiętniki z wakacji*. Plastry wędliny i parówki ułożone w kształt jeża, podane na talerzu jako danie specjalne bohaterki programu wzbudziło prawdziwą internetową burzę. Temat okazał się niezwykle płodny, powstały filmy, piosenki, obrazy. *Mięsny jeż* zasłużył z pewnością na określenie mempleksu. W przypadku zaprezentowanego przeze mnie zdjęcia mamy więc do czynienia z memem łączącym motyw dwóch różnych (i bardzo popularnych w jednym czasie) grup memów.

Przyjrzyjmy się jeszcze inspiracjom internetowym. W kwietniu tego roku dr Michał Rusinek z Uniwersytetu Jagiellońskiego umieścił na swoim profilu na Facebooku wpis: *Przestaję odpowiadać na listy, które zaczynają się od „witam”*. Wywołało to dyskusję internautów nad tym, co złego jest w takiej formie powitania, przeprowadzono wywiad z dr. Rusinkiem do krakowskiej gazety internetowej, zapytano o zdanie prof. Bralczyka. *Paczaści* na Facebooku zareagowali także.

Rys. 5. Witaj! Kogo ja pacze

[Źródło: <http://www.facebook.com/photo.php?fbid=3330533781300&set=o.244454218956756&type=3&theater>; dostęp: 30.07.2012]

Istnieją także memy zainspirowane wszystkim tym, co znajduje się w najbliższej przestrzeni człowieka. Mogą to być przedmioty codziennego użytku, budynki, rośliny, pojazdy, ludzie itp.

Memmy autotematyczne w przypadku omawianego materiału odnoszą się do rzeczywistości wirtualnej, w której pod wpływem szybko powstających kolejnych memów z *kotem-paczaczem* pojawiło się zjawisko wtórne: paczaizm. Fanpage *kota-paczacza* na Facebooku określił się jako społeczność pod wspomnianą nazwą. Możemy wśród memów autotematycznych wskazać parę kierunków nawiązań. Jednym z nich są memy ukazujące paczaizm jako swego rodzaju religię. Jedno ze zdjęć na Facebooku podpisane zostało, pomijając zasadniczą różnicę, słowami niemal wyjętymi z biblijnych ośmiu błogosławieństw: *Błogosławieni paczani i paczający albowiem ich paczanie zostanie obaczone. Czczymy kota paczacza*. Nie dziwi więc, iż pojawiły się memy z aniołem opaczności, na których anioł stróż ma

doczepioną kocią głowę, a także obrazy z Matką Bożą Paczającą, które wzbudziły wiele kontrowersji i zapoczątkowały kolejną dyskusję na temat obrażania uczuć religijnych. (W komentarzach do tegoż zdjęcia na Facebooku w profilu: *Paczaizm*.) Był anioł stróż, była Matka Boża, ale na tym się nie skończyło. Pojawiło się także zdjęcie z cytatem z Księgi Wyjścia: *Nie będziesz miał Bogów cudzych przede mną* pod głową kota-paczacza (z poświęcą) ukazującą się na niebie. Nie obyło się też, bez dzieciątka Jezus z głową kota. *Kot-paczacz* wcielił się także w role religijnych autorytetów: księdza i zakonnic.

Pojawiły się memy przedstawiające paczaizm jako *f i l o z o f i ę*, czy wręcz styl życia. W tym celu internauci sparafrazowali słynne kantowskie *Cogito ergo sum* (*Paczę, więc jestem*). Innym kierunkiem myślenia paczaistów o sobie samych jest *c h o r o b a*: nałóg paczenia. Kolejne slajdy pokażą, że faktycznie niektórzy popadli w niezdrową obsesję widzenia wszędzie paczenia: drapacze chmur, pacztet, ipacz, wierzba pacząca itp.

Paczaizm ma też swoją ojczyznę, w zasadzie niejedną, są to: Paczyna, Karpacz, Opacz Mała, ul. Opaczewska w Warszawie, Paczków, Paczkówek, Paczewo, Paczkowo, Paczacje oraz Paczykistan.

ONTOLOGIA ŚWIATA PRZEDSTAWIONEGO Świat memów istnieje wirtualnie. Przyjmuję rozumienie 'rzeczywistości wirtualnej' za Mirosławem Bańko: jest to *świat stworzony przez komputer i tak realistycznie oddziałujący na zmysły obserwatora, że wydaje mu się światem rzeczywistym. Wirtualne jest to, co zostało stworzone w naszej wyobraźni, ale jest możliwe, że istnieje w rzeczywistości* [2000].

FORMA Memy mają formę graficzną. Wykorzystuje się przy ich tworzeniu kod werbalny, techniki wizualne (zdjęcia, obrazki) i audio-wizualne (filmy). Na kod werbalny omawianego gatunku zazwyczaj składają się krótkie zdania, a nawet pojedyncze słowa. Zdecydowanie najczęściej pojawiają się w tym przypadku cytaty. Podobnie jest z kodem wizualnym, bazuje on generalnie na różnego rodzaju zapożyczeniach, jak zresztą cały gatunek, którego ważną cechą jest intertekstualność.

SPOSÓB UJĘCIA (poetyka) Memy są krótkim, żartobliwym tekstem. Charakterystyczne jest dla niego występowanie innowacji językowych, na których opiera się ich humor. Zjawisko to początkowo było używane w memach anglojęzycznych. Powstał tzw. *lolspeak*, czyli język zwierząt wypowiadających się formami językowymi nieakceptowanymi przez większość użytkowników. Oczywiście zabieg ten ma charakter świadomy.

AKSJOLOGIA Wartościowanie jest obecne we wszystkich tekstach folkloru. Podstawowe wartości, jakie ujawniły się w omawianym materiale to patriotyzm, demokracja, wolność (memy historyczne, polityczne: krytyka dyktatorów, wprowadzenia stanu wojennego, ustawy o ACTA), humor (obligatoryjna intencja ludyczna). Przyglądając się poruszanej tematyce, można też zauważyć, jak dużo miejsca w życiu współczesnego człowieka zajmuje kultura popularna. Memy o nawiązaniach religijnych uświadamiają liberalizm społeczeństwa. Te, które dotyczą świąt różnego rodzaju pokazują, że dla wielu ważna jest także tradycja.

Memy to gatunek zasługujący na uwagę, przeżywa on w tej chwili ekspansywny okres, rozprzestrzeniając się po całym świecie. Memy są krótkim żartobliwym tekstem, realizującym się przy użyciu kodu werbalnego, wizualnego i audio-wizualnego. Anonimowy nadawca memów kieruje je do adresata masowego. Istnieje tu pewnego rodzaju wymiennosc ról. Aby stać się nadawcą memów trzeba być najpierw ich odbiorcą. Omawiany gatunek funkcjonuje w przestrzeni internetowej, jego funkcją jest żartobliwe komentowanie rzeczywistości realnej, kulturowej oraz wirtualnej.

Analizowany materiał wykazał, że głównymi cechami gatunku są: dialogowość, sytuacyjność, intertekstualność oraz wariantywność, co pozwala na określenie go mianem tekstu folkloru.

BIBLIOGRAFIA

- BARTMIŃSKI J., NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA S., 2009, *Tekstologia*, Warszawa.
 BOGATYRIEW P. G., JAKOBSON R., 1973, *Folklor jako specyficzna forma twórczości*, „Literatura Ludowa”, nr 3, Warszawa.
 BLACKMORE S., 2002, *Maszyna memowa*, tłum. Radomski N., Poznań.
 DAWKINS R., 1996, *Samolubny gen*, tłum. Skoneczny M., Warszawa.
Inny Słownik Języka Polskiego, 2000, pod red. Bańko M., t. 2, Warszawa.
Słownik pojęć i tekstów kultury, 2002, pod red. Szczęsna E., Warszawa.
 TOŁSTOJOWA S. M., 2007, *Władimir Toporov i jego teksty*, „Etnolingwistyka”, t. 19, Lublin, s. 11–30.

<http://www.facebook.com/pages/Paczaizm/244454218956756> [dostęp 30.07.2012]

<http://kwejk.pl/>

<http://www.memowisko.com/>